

Prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz

Warszawa, 19 VI 2019 r.

Kierownik Zakładu Nauk Humanistycznych

Instytutu Organizacji i Zarządzania

Wydziału Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgra Piotra Lecha

pt. 4. *Eskadra Wywiadowcza (Toruńska) 1919-1921*

przygotowanej pod kierunkiem prof. dra hab. Waldemara Rezmera

Proces formowania lotnictwa Wojska Polskiego po odzyskaniu niepodległości oraz jego bojowe wykorzystanie w okresie wojen o granice w latach 1918 – 1921 r., zwłaszcza w najważniejszej z nich – wojnie Rzeczypospolitej Polskiej z Rosją bolszewicką, już były analizowane przez polskich historyków wojskowości. Wartościowe publikacje naukowe na ten temat przygotowali historycy, którzy po II wojnie światowej pozostali na emigracji, wymuszonej politycznymi realiami PRL. Po przełomie 1989 r. historycy kontynuowali badania, do tego systematycznie poszerzali ich zakres, czemu sprzyjało zniesienie wcześniejszych ograniczeń, co przyniosło dalsze prace o polskim lotnictwie wojskowym.

Analizując dokonania badaczy historii wojskowości polskiej, można zauważyć, że nadal pozostają tematy, które nie doczekały się pełnego opracowania naukowego, również w obszarze dziejów polskiego lotnictwa wojskowego w pierwszym okresie jego funkcjonowania po odzyskaniu niepodległości. Tę zasygnalizowaną lukę w polskim piśmiennictwie historyczno-wojskowym w znacznej części wypełnia recenzowana dysertacja autorstwa mgra Piotra Lecha, która stanowi wartościowe studium, dotyczące 4. Eskadry Wywiadowczej w latach 1919 – 1921.

Problematyka rozprawy uzupełnia działalność naukową Instytutu Historii i Archiwistyki Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika o ważny temat, dotyczący genezy, struktury, wyposażenia i uzbrojenia oraz działań bojowych, rozpoznawczych i łącznikowych jednej z pierwszych eskadr lotniczych WP, do tego związanej z Toruniem. Dysertacja powstała seminarium doktoranckim znanego historyka wojskowości polskiej okresu międzywojennego prof. dra hab. Waldemara Rezmera.

W celu zgromadzenia niezbędnych źródeł: dokumentów aktowych i relacji Autor recenzowanej dysertacji przeprowadził obszerne kwerendy archiwalne, wykorzystał głównie

zasoby Archiwum Wojskowego Biura Historycznego (do 2016 r. CAW): siedem zespołów akt i zespół relacji, Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie – dwa zespoły akt oraz dwa zespoły akt (fondy) z Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego w Moskwie. Przydatne okazały się również zbiory własne dwóch badaczy historii polskiego lotnictwa i własne Autora oraz liczne strony internetowe. Jak już wspomniano, Doktorant przeprowadził kwerendy m.in. w Centralnym Archiwum Wojskowym, ale należy zaznaczyć, że od 2016 r. nie jest ono placówką samodzielną, ale wchodzi w skład Wojskowego Biura Historycznego MON Rzeczypospolitej Polskiej. W sumie zakres kwerend archiwalnych oceniam wysoko jako umożliwiający pełną realizację przyjętego planu badań oraz potwierdzający umiejętności Doktoranta w zakresie pozyskiwania źródeł oraz ich selekcji i wykorzystania. Na szczególne uznanie zasługują kwerendy wykonane przez Autora dysertacji w RGWA, co z uwagi na różne trudności, nie jest obecnie ani łatwe, ani powszechne w przypadku polskich badaczy historii wojskowości.

Obok dokumentów aktowych i relacji, Autor przeanalizował również źródła drukowane, w tym zbiory dokumentów (16 tytułów) i cztery roczniki oficerskie, a także pamiętniki i wspomnienia oraz bardzo liczne opracowania naukowe zwarte i artykuły. Celowe byłoby też wykorzystanie prasy z badanego okresu. Oceniam, że Autor w pełni pozyskał literaturę przedmiotu autorów polskich i zagranicznych, w tym najnowsze publikacje, dotyczące tematu, podjętego w dysertacji.

Recenzowana praca jest bardzo obszerna (659 ss.) oraz wielowątkowa, składa się z obszernego wstępu, zawierającego wszystkie elementy wymagane w pracach naukowych, w tym kwalifikacyjnych, sześciu obszernych rozdziałów, podzielonych na podrozdziały (od dwóch do pięciu), zakończenia, czterech aneksów, wykazu skrótów, bibliografii oraz czterech spisów: fotografii, rysunków, szkiców i tabel.

Dysertację charakteryzuje chronologiczne ujęcie jej treści, co oceniam jako decyzję słuszną oraz w pełni odpowiadającą potrzebom przeprowadzonych wielowarstwowych badań. W strukturze pracy, w mojej ocenie, zabrakło charakterystyki polskiego lotnictwa wojskowego w latach 1918 – 1921, która mogłaby stanowić rozdział pierwszy, wprowadzający do dalszych, szczegółowych analiz autora, dotyczących 4. Eskadry, w poszczególnych okresach jej wojennej aktywności. Z kolei następnym powinien być (i jest) rozdział, zawierający charakterystykę lotnictwa Rosji bolszewickiej w tym okresie. Następnie w odrębnych rozdziałach Autor ukazał poszczególne etapy udziału funkcjonowania 4. Eskadry w latach 1919-1921, w tym jej udział w działaniach bojowych. W sumie układ rozprawy sprzyja czytelności narracji.

Rozdział pierwszy dysertacji zawiera kompetentny i szczegółowy opis trudnego procesu formowania, struktury i możliwości bojowych 4. Eskadry lotniczej oraz I Grupy Lotniczej, a także szczegółową analizę udziału 4. Eskadry w operacji wileńskiej Wojska Polskiego w kwietniu 1919 r. Wysoko oceniam wartość merytoryczną rozdziału, ale w niektórych jego fragmentach zabrakło Autorowi precyzji słowa, np. gdy pisze o samolotach jako wyposażeniu eskadry, zamiast o uzbrojeniu (s. 19, 35), czy o wojskach sowieckich, zamiast o Armii Czerwonej (s. 26, 27, 45), czy o bolszewikach, powinno być Armii Czerwonej (s. 68). Oceniany rozdział jest poprawnie napisany, dominuje w nim rzeczowy opis. Jego słabością jest fakto-graficzny charakter – brakuje szerszych ocen i wniosków Autora jako podsumowania rozdziału i podrozdziałów.

Rozdział drugi nosi mało precyzyjny tytuł „Lotnictwo sowieckie (listopad 1917 roku – styczeń 1921” i dzieli się na dwa podrozdziały, w których Autor przeanalizował jego powstanie i rozwój (podrozdział pierwszy) oraz potencjał i aktywność bojową na obszarze działania 4. Eskadry Wywiadowczej (podrozdział drugi). Ta część pracy została przygotowana interesująco, do tego należy się zgodzić z oceną Autora możliwości bojowych lotnictwa Armii Czerwonej w badanym okresie. Zamiany wymagają niektóre szczegóły: np. określenie: wojsk bolszewickich (s. 104), zamiast Armii Czerwonej, czy wyposażenie zamiast uzbrojenie (s. 97). Rozdział bazuje na najnowszych opracowaniach naukowych autorów zagranicznych, w tym rosyjskich oraz na źródłach z Archiwum Wojskowego Biura Historycznego.

„Operacja mińska i rozwiązanie Eskadry w Warszawie (maj – grudzień 1919)” to tytuł trzeciego rozdziału recenzowanej dysertacji. W spisie treści rozdział ma inną cezurę końcową – listopad. W ocenianym rozdziale Autor poprawnie naukowo i obszernie ukazał działania bojowe 4. Eskadry na Froncie Litewsko-Białoruskim i w operacji mińskiej (podrozdziały pierwszy i drugi), co zaliczam do najciekawszych jego fragmentów oraz jej wycofanie do Warszawy (trzeci podrozdział), a także przyczyny i przebieg rozformowania (czwarty podrozdział). Rozdział kończy się syntetycznym podsumowaniem, które zawiera częściowe wnioski z problemów analizowanych w rozdziale. Analizując kwestie szczegółowe wątpliwość budzi stwierdzenie o intensywnych walkach 2 DP leg. o zdobycie Mińska (s. 211).

Rozdział czwarty został poświęcony analizie przebiegu procesu odtwarzania 4. Eskadry w Wilnie w oparciu o 66 Eskadrę (podrozdział pierwszy) oraz jej przeformowaniu w eskadrę niszczycielską (podrozdział drugi). W dalszej części rozdziału czwartego Autor odtworzył wydzielenie 4. Eskadry Lotniczej z Kompanii sztabowej Szefostwa Lotnictwa Frontu Litewsko-Białoruskiego (podrozdział czwarty). Likwidacja Frontu Litewsko-Białoruskiego spowodowała zmianę systemu dowodzenia Wojskiem Polskim na kresach północno-wschodnich RP

oraz zmiany w przydziale eskadr lotniczych do poszczególnych związków operacyjnych – problem ten został kompetentnie ukazany przez Doktoranta w podrozdziale czwartym i piątym, który opisuje przydzielenie 4. Eskadry 1. Armii Wojska Polskiego. Chronologicznie rozdział obejmuje okres od grudnia 1919 r. do kwietnia 1920 r., zawiera interesujące ustalenia i wnioski, w tym krytyczne, z bojowego wykorzystania Eskadry. Cennym uzupełnieniem wykładu Autora w całej dysertacji, również w rozdziale czwartym, są tabele, ale bardzo potrzebna i wartościowa tabela nr 1 (s. 276) liczy aż 7 stron i powinna znaleźć się w załącznikach. Proponuję też stosowanie nazwy: Wojsko Polskie, zamiast: wojska polskie (s. 308), co zdarza się też w innych fragmentach rozprawy, m.in. na s. 245 i s. 445.

Kolejny fragment dysertacji (rozdział piąty) zawiera szczegółową i precyzyjną analizę działań rozpoznawczych i misji bojowych 4. Eskadry na rzecz 1. Armii WP do jej rozwiązanie w Lidzie, obejmuje okres od kwietnia 1920 r. do stycznia 1921 roku. Rozdział został zasadnie podzielony przez Autora na sześć podrozdziałów. Obejmują one: przeformowanie 4. Eskadry Lotniczej w 4. Eskadrę Wywiadowczą, a następnie w 11. (4) Eskadrę Niszczycielską (podrozdziały pierwszy i drugi) oraz jej włączenie do Oddziału Lotnego Szefostwa Lotnictwa 1 Armii WP (trzeci podrozdział), wycofanie na Pomorze (podrozdział czwarty), przeniesienie z Torunia do Lidy (podrozdział piąty) oraz jej rozwiązanie (podrozdział szósty). Zakres problemów, podjęty w ocenianym rozdziale, jest bardzo skomplikowany, ponieważ obejmuje głównie problemy zmian struktury organizacyjnej, specjalizacji oraz dyslokacji Eskadry, ale jest niezbędny do precyzyjnego zdefiniowania jej potencjału bojowego. Cenne jest również dążenie Autora do podawania informacji o liczebności i możliwościach bojowych WP i Armii Czerwonej, natomiast zapis: [...] armie 1. i 4. Liczyły łącznie 63 817 bagnetów i 3828 szabel [...] s. 331 może być niezrozumiały dla przyszłego czytelnika, lepsze byłoby ujęcie bardziej współczesne. Ten zapis pojawia się też w innych fragmentach rozprawy, m.in. na s. 439

Wysoko oceniam rozdział szósty dysertacji pt. „Powstanie i udział toruńskiej Eskadry Lotniczo-Wywiadowczej (Eskadry Toruńskiej) na Froncie Południowym oraz w operacji warszawskiej (lipiec – sierpień 1920 roku)”, który składa się z czterech podrozdziałów. W pierwszym z nich Doktorant ukazał proces formowania i organizację Toruńskiej Eskadry Lotniczo-Wywiadowczej (Eskadry Toruńskiej), w drugim jej udział w działaniach na Froncie Południowo-Wschodnim, następnie Froncie Południowym, a w trzecim podrozdziale w operacji warszawskiej. Wycofanie Eskadry do Poznania zostało udanie przeanalizowane przez Doktoranta w podrozdziale czwartym. Wysoko oceniam wykonane przez Autora szczegółowe szkice działań lotniczych Eskadry, które ułatwiają ich analizę w tym oraz innych rozdziałach.

Rozdział siódmy zawiera w podrozdziale pierwszym szczegółowy, samodzielny i kompetentny opis i ocenę kolejnego przeformowania badanej Eskadry w 4. Eskadrę Wywiadowczą w Poznaniu, w drugim podrozdziale jej przydział do 4. Armii WP, a w trzecim jej przekazanie 3. Armii Wojska Polskiego. Końcowa część rozdziału odtwarza przebieg wycofania 4. Eskadry Wywiadowczej do Torunia (podrozdział czwarty) oraz jej rozwiązanie (piąty podrozdział).

Należy podkreślić, że Doktorant obiektywnie i obszernie przeanalizował problemy poruszone w osnowie dysertacji, a w treści ocenianych rozdziałów dominuje rzeczowy opis. Za najbardziej interesujące uznaję fragmenty, dotyczące udziału Eskadry w działaniach bojowych przeciwko Armii Czerwonej. Ustalenia Autora są interesujące od strony faktograficznej i bardzo szczegółowe, co umożliwiła wysoka jakość kwerend archiwalnych i bibliotecznych.

Zakończenie dysertacji odnosi się do całości ustaleń jej Autora oraz zawiera wyczerpujące wnioski i oceny szeroko ukazanych przekształceń struktury organizacyjnej, możliwości bojowych oraz udziału badanej Eskadry w lotach bojowych, rozpoznawczych i łącznikowych w latach 1919 – 1921. Zakończenie stanowi udaną rekapitulację ustaleń, w pełni koresponduje z treścią kolejnych rozdziałów tej wartościowej rozprawy.

Treść osnowy pracy uzupełniają trzy załączniki, które zawierają: obszerny wykaz żołnierzy zawodowych badanej Eskadry od jej powstania do rozformowania (załącznik nr 1), zamieszczone w nim biogramy mają zróżnicowaną objętość; szczegółową charakterystykę samolotów, będących na jej uzbrojeniu (załącznik nr 2) oraz krótki wykaz i opis samochodów, motocykli i rowerów, używanych przez Eskadrę (załącznik nr 3). Praca również zawiera bardzo szczegółowy wykaz skrótów, ponieważ Autor umieścił w nim szereg elementów powszechnie znanych nawet przez czytelnika, który nie jest specjalistą z podjętej problematyki, np. skróty stopni wojskowych.

W sumie rozprawa mgra Piotra Lecha charakteryzuje się klarownością wykładu, mimo szczegółowości przeprowadzonych badań i podjętych w niej problemów: organizacji, szkolenia, uzbrojenia, wyposażenia oraz działań bojowych i rozpoznawczych. Trafna okazała się decyzja ujęcia szczegółowych danych w tabelach, dobrze powiązanych z tekstem i ułatwiających uporządkowanie treści dysertacji. Innym atutem pracy są również liczne i dobrej jakości fotografie oraz starannie wykonane i czytelne szkice. Jednak ich mankamentem jest użycie jako podkładu mapy fizycznej RP z 1934 r. z naniesionymi granicami wewnętrznych podziałów administracyjnych kraju oraz, co może czasami dezorientować, granicą wschodnią RP, którą przecież dopiero wyznaczył Traktat pokojowy, podpisany 18 marca 1921 r. w Rydze. Jednocześnie oceniam, że konieczne jest pogłębienie przez Autora poziomu naukowej

refleksji teoretycznej – poszerzenie podsumowań rozdziałów oraz podrozdziałów i zastąpienie określeń, nie mających charakteru naukowego, poprawnymi i aktualnymi.

Wniosek końcowy

Recenzowana dysertacja mgra Piotra Lecha charakteryzuje się poważnymi walorami merytorycznymi, ma nowatorski charakter i wzbogaca polską historiografię o nowe ustalenia o pierwszym okresie funkcjonowania polskiego lotnictwa wojskowego w latach 1919-1921. Jednocześnie rozprawa pozytywnie rozwiązuje skomplikowane zadanie badawcze i stanowi uwieńczenie poważnego wysiłku badawczego Doktoranta. Mgr Piotr Lech zaprezentował znaczną wiedzę i umiejętność prezentacji wyników własnych badań oraz krytycznej oceny zebranego materiału.

Recenzowana dysertacja w całości spełnia wymagania, stawiane pracom kwalifikacyjnym, zawarte w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003, w tym warunki określone w art. 13 Ustawy.

Wnoszę o dopuszczenie mgra Piotra Lecha do dalszego etapu realizacji przewodu doktorskiego.

.....Włodarkiewicz.....